

א

ראובן הגיע מארה"ב וקנה מחברת "חפצי יודייקה" גארטל (חגורה מיוחדת לתפילה ועבודה) של הרב פלוני, הצדיק הגדול מהדור הקודם, במחיר עשרת אלפים דולר, חזר לארה"ב ומכר את הגארטל הנ"ל בשישים אלף דולר. לאחרונה התפרסמו תולדותיו של הצדיק, והתברר שמעולם לא היה לו גארטל... עתה תובע ראובן את המוכרים להחזיר לו את הכסף ששילם עבור המוצר המזויף הזה. והם טוענים שמוכנים לשלם בתנאי שיביא אליהם חזרה את הגארטל המקורי שקנה מהם. מה הדין?

- א. הגדרת מטרה לשיעור זה .....
- ב. הקפדה – נשק עוקף דין .....
- ג. טענת מקח טעות לפי רצון הצדדים .....
- ד. סוגים שונים של מקח טעות .....
- ה. הצ'ק המזויף שניתן לעוזרת .....
- ו. שינוי תעריף שכר הלימוד .....
- ז. הלקוח תמיד צודק .....
- ח. מתווך המשמש גם כקונה ומוכר .....
- ט. דיון בענייני קבלת מזונות .....
- י. מתווך שהפסיק את השידון .....
- יא. מלאך בלבן .....
- יב. סיכום ומסקנות .....

הערה: הדברים נכתבו לצורך לימוד, ובשום אופן לא להלכה

א. הגדרת מטרה לשיעור זה

אם ננתח את המקרה שלפנינו מבחינת דיני חושן משפט רגילים – נבחין שהנושא הוא מקח טעות, ובזה הוא דומה למקרים קודמים של מקח טעות שכבר עסקנו בהם בשיעורינו (ויעוין

ד פ י - ע י ו ן

ב

בספרנו "אוצר העיון" למסכת בבא מציעא, סימן כ"ז – "מקח טעות בשל שטח הדירה", סימן כ"ט – "מקח טעות במכירת דירת דמי מפתח" וסימן ל"ג – "טעות במכירת מגרש שהופשר" ובמקומות נוספים).

אלא שבנוסף לכל זאת – יש במקרה זה (ובמקרים נוספים בשיעור זה) **נופך מיוחד של נטיית המחשבה**, שמפריעה לאדם להתרגל לשכל הישר של התורה, וגורמת למושכל הראשון לנטות לכיוונים זרים, שאינם ברוח תורת ישראל. בדרך כלל שינויי מחשבה אלו לקוחים מדיעות העולם, שעליהם כבר אמר **הסמ"ע** (בסימן ג-ג): **"דעת בעלי בתים הם הפך דעת תורה"**. בהמשך השיעור נלמד עוד כמה מקרים, שהשכל – ללא מחשבה של תורה – נוטה לכיוון מסויים, ובדרך כלל מתברר אח"כ שכיוון זה אינו נכון או אינו מדוייק.

ב. הקפדה – נשק עוקף דין

וכדי להדגים את כוונתנו בשיעור זה – נפתח במקרה הברור לכל בר דעת, שאין לו שום קשר לדעת תורה, ולהלן המאורע האמיתי הבא:

אשה תבעה בבי"ד את שכנה על סכום של 1,500 שקל בגלל נזק של מי גשמים, שעברו לדירתה דרך גגו, והזיקו לה. הסביר לה הדיין שלשכן אין כל קשר למים אלו, מאחר שמעולם לא קנה אותם ולא השתמש בהם. אמרה האשה לדיין: לא אכפת לי כלום. אני מקפידה עליו, אם לא ירצה לשלם לי – הקב"ה כבר יטפל בו... מה הדין?

לפנינו שימוש בנשק **"לא קונבנציונאלי"**, שאין לו כל קשר להלכה ולנכונות הדין. השימוש בנשק זה נראה ראוי לשימוש בקלות לכל אדם בכל מאורע, והצלחתו מובטחת, שכן רוב בני האדם כאשר מקפידים עליהם – מיד הם רוטטים מחששות של קפידות ומלאכים רעים שיבואו עליהם...

והדרך האמיתית, דעת התורה, הראויה לדון בזה היא כדלקמן:

- **המשנה** (בתחילת פרק השוכר את האומנין, מסכת בבא מציעא דף ע"ה): לומדת שהשוכר את האומנין והטעו זה את זה – **אין להם זה על זה אלא תרעומת**.
- וכתב בספר **אור ישראל** (לג"ר ישראל סלנטר ז"ל, נתיבות אור עמוד 210) שבש"ס מובאים כמה פעמים ענייני התרעומת, ולכאורה תמוה מה צריך להזכיר כלל מעניין התרעומת, הרי היה צריך רק להזכיר שאין עליו **תביעת ממון**, כי תרעומת בוודאי יהיה לו מעצמו.

ד פ י - ע י ו ן

ג

- אולם ביאור הדבר הוא כי עניין התרעומת הוא **קפידה וטינה בלב**. והנה עבירות בין אדם לחברו, אם יחטא איש לאיש, אפילו לא הקניטו אלא בדברים, צריך לרצות אותו ולפייסו (כגמרא במסכת יומא דף פז), וכל זמן שלא פייסו – הנה **עפ"י הדין רשאי להיות עליו תרעומות וקפידה**, ורק אם חברו פייסו – לא יהיה המוחל אכזרי מלמחול, וכן אם יחטא איש לחברו בדברים שבממון ע"י גרמא, אף כי גרמא בנוקין פטור, ואין עליו תביעת ממון, מכל מקום רשאי להיות עליו תרעומת.
- אולם **שיהיה אדם על חברו תרעומת וקפידה על חנינם** – הוא **עוון גדול מאד**. ועכ"פ כמו שתביעת ממון הוא דין, אם עפ"י משפטי התורה חייב לשלם, כמו כן **תביעת תרעומת הוא דין**, אם רשאי להיות עליו תרעומת עפ"י דין. וזה מה שאמרו חז"ל "אין לו עליו אלא תרעומת", וזה מה שאמרו שם במסכת בבא מציעא: "תרעומת מאי עבידתיה", דהיינו שבכהאי גוונא אין רשאים שיהא להם תרעומת.

למדנו, איפוא, ששימוש בטענות שאינם נכונות ואינן עפ"י תורה **אין להם תוקף אמיתי**, הגם שבשטח "יש הצלחה" לשימוש בהן.

ג. טענת מקח טעות לפי רצון הצדדים

ונחזור למקרה שבעניינו: לכאורה מדובר על **מקח טעות רגיל**, שעליו נכתב בשולחן ערוך (ימן רל"ב-ד): אין מחשבים את **פחת המום**, אפילו מכר לו כלי שווה עשרה דינרים ונמצא בו מום המפחיתו מדמיו איסר – מחזיר את הכלי, ואינו יכול לומר לו: הילך איסר פחת המום, שהלוקח אומר: בחפץ שלם אני רוצה. וכן אם רוצה הלוקח ליקח פחת המום – הרשות ביד המוכר לומר: **או קח אותו כמו שהוא, או תיקח מעותיך והחזר לי מיקחי**.

ולכאורה נראה פשוט מדברי השולחן ערוך שאי אפשר לקזז את המחיר האמיתי של הגארטל עם מה שראובן שילם, אלא – כטענת המוכרים – או שיקיים את המקח או שיחזיר להם את הגארטל המקורי.

ובפרט במקרה מיוחד זה, שטענתו של ראובן למקח טעות אינה ככל טענות מקח טעות, שכן אגן סהדי שלא היה רוצה להחזיר את המקח, מאחר שהרוויח עליו סכום של פי 6 ממה ששילם. ולכן לכאורה נכון **לדרוש ממנו שיחזיר את הגארטל המקורי**, כדי לבטל את המקח, שכן ללא החזרה זו נראה (ויש סיכוי גדול לכך) שהוא כן מעוניין במקח.

ד פ י - ע י ו ן

T

אמנם ייתכן שאין לתלות באדם זה **שרוצה לעבור איסור גזל** (שכן מה שמכר לאחרים בששים אלף דולר בוודאי יש בזה אותו מקח טעות בדיוק כפי שהוא תובע עתה), וייתכן שהיה רוצה להחזיר את הכסף לקונה ולקבל ממנו את הגארטל, אלא בשלב זה **אין לו יכולת לברר מיהו והיכן הוא הקונה**, ולכן היה רוצה להחזיר את המקח אלא שאין לו אפשרות לכך.

מכל מקום – אנו נחרצים בדעתנו, לכאורה, שבוודאי לא נאפשר לראובן להרוויח מכל הכיוונים, גם להשאיר את המקח של מה שמכר (שבו הרוויח עוד 50 אלף דולר, יתר על מה שהשקיע בקניה) וגם לקבל החזר על מה שקנה (ובכך השלים את הרווח ל-60 אלף דולר).

אלא שלא כך היא דעת התורה, כדלקמן.

ד. סוגים שונים של מקח טעות

ידועה חלוקתו של הברכת שמואל (חלק בבא מציעא סימן מ"ו), שחילק את עולם "מקח הטעות והאונאה" לשלושה סוגי טעויות במקח (וכבר הארכנו בזה בספרנו "אוצר העיון" למסכת בבא מציעא במקורות שהוזכרו לעיל, ונצטט משם כמה נקודות הראויות לענייננו):

- **טעות של התחלפות החפץ בחפץ אחר** (כגון שקנה מכונת כביסה, והתברר שהגיעה הביתה מכונת תפירה...), שהוא מקח טעות מתחילתו, ומעולם לא היה כאן מקח תקין (והדין הוא שהמקח חוזר, שכן מעולם לא התקיים כאן כל מקח, ואין זה תלוי בדעת הצדדים, שאפילו אם ירצו שניהם לקיים את המקח – הרי זה מקח חדש, וצריך לעשות קניין מחדש).
- **טעות של בעיה בחפץ**, אי התאמה בכמות (שינויים במידה או משקל או מניין), או באיכות (לשון הגמרא: "יפות ונמצאו רעות"), או שנתגלה מום בחפץ (והדין הוא שאם לא יקפידו על השינוי – אפשר לקיים את המקח, אבל אם יש טענה לאחד הצדדים – אפילו חריגה של מידה אחת או מספר אחד מהמתוכנן – מהווה עילה לדרוש ביטול המקח מחמת מקח טעות, או להשלמת החלק החסר, כאשר זה אפשרי).
- **טעות של אונאה** (טעות במחיר החפץ בשישית ומעלה), שאינה טעות בעצם המקח, כיוון שקיבל את החפץ שרצה, אלא במחירו המוגזם (וגם כאן הדין הוא שאפשר להחזיר את המקח, במגבלות הזמן והתנאים השייכים להלכה זו, ואפשר גם למחול על הפרש במחיר, ולקיים את המקח, לפי רצון כל אחד מהצדדים).

ויש להגדיר במקרה שבענייננו את סוג הטעות, ויש בזה נפק"מ גדולה לענייננו, כדלקמן:

ד פ י - ע י ו ן

ה

- אם טענתו של ראובן היתה מדין **מום במקח**, מאחר שהקונה חשב שגארטל זה יש לו הרבה קדושה, כי יש לו שייכות לצדיק, והתברר שיש לו **קדושה מועטת בלבד**, ולכן מעדיף לבטל את המקח ולקבל את כספו בחזרה, **או**:
- טענתו היא מדין **אונאה**, שהתקבל גארטל שעולה 5 דולר ושולם עליו מחיר מופרז של עשרת אלפים דולר, וא"כ – אם עדיין לא עבר השיעור של "יראה לתגר או לקרובו" (ובשיעור זה איננו נכנסים לשיעור הזמן התלוי בהגדרה זו) – מקפיד ראובן ודורש להחזיר את המקח, ולקבל את הכסף בחזרה.

שני סוגי טענות אלו – קיום המקח או ביטולו **תלוי ברצונו של ראובן לקיים או לבטל**, כיוון שהכל הולך אחר המתאנה, ויכול ברצותו לבטל וברצותו למחול ולקיים את המקח, ומאחר שבוזה גופא אנו מסתפקים – מהו רצונו האמיתי, לקיים או לבטל (שכן על קיום מקח זה הוא מרוויח הון רב) – ההכרעה היא שעד שלא ימציא את הגארטל המקורי – **בוודאי לא נכריע שרצונו לבטל את המקח**.

אלא שהאמת תורה דרכה, שאין כאן לא מום במקח, ולא מחיר מופרז עבור המקח, אלא יש כאן **התחלפות החפץ**, שכן במקום לקבל חפץ חשוב של רב חשוב – התקבל **משהו אחר**, שאין לו כל זיקה לרב הגדול ההוא – **א"כ אין המקח תלוי ברצונו או אי רצונו של הקונה או של המוכר**, שהרי זה כמו שקנה מכונת כביסה וקיבל מכונת תפירה, **שהמקח בוודאי לא חל**, בין אם יחזיר את המקור ובין אם לא.

ולכן המוכרים חייבים להחזיר לראובן את כל הסכום ששילם (למעט מחיר של גארטל פשוט שבשוק), ללא כל קשר לכך שגם הוא מרמה אחרים, כי הרמאות שלו זו בעיה שלו, והרמאות שלהם זו בעיה שלהם.

ונוכחנו שיש כוח לאמיתתה של תורה (שכאשר התחלף המקח – אזי הוא בטל מעצמו) **להיות חזקה יותר** ממה שנראה כ"תחושת הצדק" של האדם (שלא לתת לראובן להרוויח משני הכיוונים), וכאשר מבנינים את הביאור ההלכתי, שהוא גם ההגיוני, ניתן להפנים שאין **חשיבות כלל לנושאים צדדים ולרווחים אחרים** שיש או אין לראובן לעומת המסלול האמיתי של סוגיה זו.

ד פ י - ע י ו ן

ה. הצ'ק המזויף שניתן לעוזרת

ואם במקרה של הגארטל – מסתדרת התוצאה ההלכתית עם השכל הישר, יבוא המקרה הבא ויראה עד כמה קשה להתרגל לכך (מקרה זה כבר נלמד בספרנו "אוצר העיון" למסכת סנהדרין סימן ב – "זיוף וזייפנים בדיני תורה", ועיקרו מצוטט כאן):

ראובן קיבל מהבנק פנקסי צ'קים, ולא שם לב שפנקס אחד אינו על שמו, אלא על שם של אדם אחר. רק לאחר שחילק כבר כמה צ'קים – הבחין ראובן שבעצם הוא כותב וחותם בחשבון שאינו שלו. יום אחד באה אליו מטפלת שעבדה בביתו, וקיבלה ממנו צ'ק על סך 300 ש"ח מהסוג הנ"ל, וכבר השתמשה בצ'ק זה לתשלום במכולת, וקיבלה תמורתו מוצרים. אבל למרות זאת היא דורשת שישלם לה מחדש 300 ש"ח, כיוון שהצ'ק שקיבלה ממנו אינו שלו. האם מוטל על ראובן לשלם למטפלת סכום זה?

אין כל ספק (וכך טוענים כל הפוסקים והדיינים שעיימם שוחחנו), שראובן בוודאי **שילם במטבע מזויף** (צ'ק שיש עליו שם של אחד וחתומה של אחר הינו שטר מזויף, ולית מאן דפליג בכך. ואם במקרה מישהו הסכים לקבל צ'ק זה – הרי התקלה מעתה היא בידו), ובוודאי שאין כאן **תשלום כלל**.

הדבר דומה למצב שבו אדם ישלם בנייר רגיל שכתב עליו את המילים "300 שקל", כלום יש בזה איזושהו תשלום? האם נייר כזה – שימשיך להטעות הלאה, גם את המקבל וגם את מי שיקבל את השטר מהמקבל – וכי יש בו משום פירעון? וכיוון שהתשובה היא שלילית – אי"כ גם צ'ק שנראה רשמי, אבל בעליו אינו מי שחתם עליו – הרי זה **צ'ק מזויף**, וממילא פשוט שראובן לא שילם כלל למטפלת.

ואם תאמר: הרי לאשה זו אין יותר זכות תביעה מראובן, כיוון שקיבלה על סמך הצ'ק הזה מוצרים במכולת, אי"כ היא כבר נהנתה בשכרה מעבודה זו, ואיננה יכולה לתבוע בשנית!

יש לענות שאין הטענה נכונה. האשה אמנם קיבלה מוצרי מכולת, אבל לא בגלל מה שראובן נתן לה, ואין בקבלתה כל קשר למה שראובן היה ונשאר חייב לה. הסיבה שהאשה קיבלה מוצרים במכולת היא בגלל שהראתה לו נייר מזויף, שאין בו כדי לקנות מוצרים כאלה, ובעל המכולת בתמימות האמין שיש בנייר זה ערך, ונתן לה מוצרים על סמך נייר זה. אך אין זה שווי אמיתי, אלא דמיון של כל המעורבים בעניין. ובאמת גם האשה היא

ד פ י - ע י ו ן

T

גזלנית כלפי בעל המכולת (אמנם בשוגג, אבל בוודאי שיש בזה גזל כשמקבלים מוצרים ולא משלמים עליהם, או "משלמים" בנייר מזויף, שאין לו ערך אמיתי).

ואם תימשך השרשרת, ויתברר שגם בעל המכולת כבר שילם בצ'ק זה לסיטונאי וכי – גם הוא גזלן (בשוגג), וכן **כל המשתתפים בשרשרת זו הם גזלנים זה מזה**, וכולם צריכים להשיב זה לזה את החפצים שקבלו בגזל, או לשלם מחדש את תמורתם.

ולכן כאשר הצ'ק יופקד בבנק (אם לא יתגלה הזיוף, והבנק יאשר את הצ'ק), והסכום ירד מחשבונו של בעל הצ'ק האמיתי, והוא יבוא להתלונן בבנק – הם ימצאו שהצ'ק מזויף, יחזירו לו את כספו, ויתבעו את האחרון בשרשרת, דהיינו זה שהפקיד. הלה ישלם לבנק, ויחזור אל הקודם לו בשרשרת.

וכך – בהתאמה – כל נגזל יכול לבוא אל הגזלן המתאים לו, ולטעון שעדיין לא הושבה הגזילה לידו, או שטרם קיבל תמורה על המוצרים שנלקחו ממנו ולא שולמו (כי אם בחפץ מזויף שאין בו כלל תשלום), **ולקבל תשלום מחדש על הסחורה שסיפק**.

ואפילו אילו היינו אומרים שאין לאשה זכות תביעה, כיוון שיצא לה לקבל מוצרים בשווה ערך לסכום שחייבים לה. כל זה לגבי זכותה של האשה לתבוע. אבל אין בכך כדי שהתורה תפטור את ראובן, שכן הוא עדיין לא שילם על שרות הניקיון שקיבל ממנה (ומה שנתן צ'ק שאינו שלו, שאין בו תשלום לא ממנו ולא מאחרים – זה אינו נקרא תשלום).

ולכן **פשוט וברור שראובן חייב לשלם למטפלת מחדש, כיוון שעדיין לא שילם לה כלום**, ומה שהיא קיבלה – לא קיבלה ממנו, אלא מאחרים (ומה עוד שלא "קיבלה" אלא "גזלה", כדלעיל).

ואין ראובן יכול לדחותה בטענה שבלאו הכי יצטרך לשלם לבנק את החוב, שאין זו טענה נכונה, כי – כפי שתואר לעיל – אי אפשר לחזור אליו, אלא **רק דרך גלגול השרשרת אחורה**, וממילא החוב יחזור אליו **רק דרך המטפלת**, והיא הרי כבר אינה יכולה לחייבו בשנית.

ומקרה זה חוזר ומגלה לנו, שסברות "הגיוניות" שאינם עולות בקנה אחד עם דיני התורה – נלקחו עפ"י רוב ממחוזות אחרים, ועלולה להיות להם השפעה לנטות מאחרי הדין האמיתי.

ד פ י - ע י ו ן

ח

1. שינוי תעריף שכר הלימוד

והנה דוגמא נוספת לכך שאנשים לוחמים בכל כוחם לצדדים שנראים להם נכונים, אבל באמת אינם כלום, כדלקמן:

מעשה במוסד חינוכי פרטי, שלפני תחילת שנת הלימודים הודיעו, שאמנם השנה אין שינוי בתעריף שכר הלימוד, אבל – מאחר שהשנה היא מעוברת, ויש חודש נוסף של הוצאות למוסד – הם נאלצים להוסיף עוד חודש תשלום, ולפיכך הוחלט להוסיף לכל אחד מ-12 התשלומים השנתיים, את החלק היחסי של החודש הנוסף, כך שאמנם יוצא לשלם יותר כל חודש, אבל יש בזה צדק מצד השנה המעוברת.

אחד ההורים, שמכיר את התנהלות המוסד, יודע שכל התשלומים שלו מתבצעים לפי החודש הלוועזי, הן תשלומי צוות ההוראה, הן תשלומים לספקים וכו', ולכן יש לו טענות אל המוסד, שאסור להם לגבות ממנו חודש נוסף, הרי העלות למוסד עדיין היא 12 חודש! ובא להתלונן אצל מו"ר מרן הגראי"ל שטינמן זצ"ל, שאין זה צודק לגבות תעריף זה.

וענה לו מרן זצ"ל, שאפילו אם מנהל המוסד אינו צודק, מכל מקום – מאחר שהמקום הוא פרטי ובבעלותו – זכותו לקבוע מחיר כרצונו, לפי כל קריטריון שברצונו. להורים מותר מצידם לא לרשום את בנם למוסד זה. אבל אם החליטו בכל זאת שבנם ילמד במקום זה – אין להם שום זכות להחליט לפי איזה תעריף יגבה המוסד את תשלומיו. כאילו הסכימו לתנאי השכירות שהציבה בפניהם ההנהלה.

ולצורך שיעורנו למדנו כאן, שתמיד טעויות בהגדרת התובעים והנתבעים הופכות מערכות של תביעות להיות לא רלוונטיות, וראוי להיות מודע לכך ולחסוך צער רב...

דוגמה מתאימה ששמענו היא לגבי ראובן שנדר לתת 100 שקל לשמעון. האם שמעון יכול לתבוע אותו לקבל סכום זה?

התשובה היא: בוודאי שאין שמעון רשאי לתבוע את ראובן, שכן ראובן אינו בעל דברים של שמעון, מאחר ואין כל קשר בין נדרו של ראובן (שהוא התחייבות כלפי בורא עולם, ואם לא ייתן – יעבר איסור של "בל יחל דברו") ובין תביעתו של שמעון (שכל תפקידו מסתכם בלהוות "המקום" שבו יניח ראובן את הכסף לקיום נדרו...).

ד פ י - ע י ו ן

ט

ז. הלקוח תמיד צודק

לפעמים אדם נאבק בשם מידע כללי שיש לו, ואינו יודע שדעתו זו היא מחמת הנחות קדומות ש"הושתלו" בו, ואינן ממבט של תורה, והתוצאות הן בהתאם. ולהלן המקרה הבא:

ראובן נכנס למינימרקט השכונתי, ורואה קופסת שימורים ועליה תווית מחיר 15 ש"ח. כשעבר המוצר דרך מכשיר הסריקה של הקופה – ראה ראובן שנרשם לחובתו מחיר של 25 ש"ח. וכאשר ראובן התלונן לפני המנהל תוך כדי קניה – אמר לו המנהל שבקופה מעודכנים המחירים האמיתיים של המוצר, והתוויות שעל המוצר כבר אינן בתוקף. ראובן מתעקש לשלם 15 שקל, שכן מה שקובע זה מה שעל התווית. אמר לו המנהל: אם אינך רוצה לקנות במחיר שקבעתי – אינני מכריח אותך לקנות, ונא אל תכריח אותי למכור. מה הדין?

סוגיית כפיה על קניין, הנקראת בלשון הגמרא "תליוהו וזבין" היא סוגיה ערוכה בגמרא (במסכת בבא בתרא דף מ"ז: ובמסכת בבא קמא דף ס"ב.), המביאה את דברי רב הונא: **תליוהו וזבין** (וברשב"ם: מי שתלו אותו או עשו לו יסורים עד שמכר וקיבל הדמים, ואומר רוצה אני) – **זביניה זביני** (וברשב"ם: ולא יוכל לחזור בו). מאי טעמא: כל דמזבין איניש – אי לאו דאניס – לא הוה מזבין, ואפילו הכי זביניה זביני (וברשב"ם: רוב הפצים וכלי ביתו וטליתו שאדם מוכר, אי לא היה אנוס ודחוק במעות – לא היה מוכר, ואפילו הכי – המכירה חלה בעל כורחו, אפילו לא גמר ומקני, שלא נתנה תורה חילוק במקח וממכר בין דברים הצריכים לו ומכרם, לדברים שאין צריכים לו, אלא הכל קונה הלוקח).

ביאור: הגמרא מתארת מצב שבו אונסים אדם למכור את נכסיו – והגמרא מכריעה ש**מכירתו** (אפילו שהיא באונס) **נקראת מכירה**, מהטעם שסוף סוף, למרות ההכרח – היתר **גמירות דעתו למכור** את החפץ, כיוון שקיבל תשלום עבורו.

המצב הנגדי הוא "**תליוהו ויהיב**", שנתן באונס ללא קבלת תשלום, וכאן מכריעים **שאינן בזה גמירות דעת**, והקניין איננו קניין.

ופשוט לכל מתבונן **שכפיה למכור במחיר נמוך** שייכת לסוגיית "**תליוהו ויהיב**" שהמכירה אינה חלה, ולא לסוגיית "**תליוהו וזבין**" שהמכירה חלה, שכן התרצותו של האדם למכור למרות הכפייה היא רק כאשר מקבל את המחיר הראוי לרצונו אילו היה הוא מחליט

ד פ י - ע י ו ן

למכור, אבל כאשר כופים אותו גם על הרצון וגם על התעריף – כאן בוודאי שאיננו קובעים שמכירתו חלה, אלא בוודאי ש"זביניה לא זביני".

ויש להוסיף בענייננו את ההערות הבאות:

- המחלוקת בעניין תליוהו וזבין או תליוהו ויהיב הוא על תוצאת המכירה, דהיינו אם הקניין חל או לא חל. אבל:
- **לגבי איסור הכפייה** – בזה אין מחלוקת, בין אם הכפייה היא על המכירה או על הנתניה – בכל מקרה הכופה עבר איסור של איום במסירה או הכאה, שהכריח את חברו לעשות דבר נגד רצונו.
- כל תקנה להכריע על חוקיות הקניין באופן זה או אחר הוא רק **לאחר מעשה**, יש מקום לדון אם הקניין חל או לא חל, אבל כאשר נמצאים **עוד לפני הקניין** – פשוט וברור שכל צד רשאי להכריע בחופשיות אם רצונו לקיים את הקניין בתנאים המוצעים לו, או שאין רצונו בכך.
- **וגם בענייננו** – אולי יש מקום לתקנה זו, כדי לשמור על זכויותיו של הלקוח, שלא יטעו אותו בזמן הקניה, ויראו לו מצג שווא של מחיר זול, ואח"כ יקפחוהו בפועל בקופה, כאשר עירנותו פחותה (יעוין בספר חישוקי חמד למסכת סנהדרין דף כ"ה. שצידד בתקנה זו). אבל בוודאי אין מקום להפוך את הרצון למכור להכרח למכור נגד רצונו.
- **וביותר** – הרי גם המצדד באפשרות לכפות את המוכר, וטענתו היא שהקונה כבר **גמר בדעתו לקנות במחיר זה** שראה על המדבקה, ויש בזה מעין גמירות דעת של שני הצדדים – מה יאמר במקרה שהמחיר על המדבקה **גבוה יותר** מזה שנדרש בקופה. כלום יסכים לומר שמאחר שעל המדבקה היה מחיר של 30 שקל על מוצר זה, ובקופה דורשים ממנו רק 25 – האם יסכים לשלם 30 שקל כי זה מה שכתוב על המדבקה...?
- ומאחר שהתשובה היא **בוודאי שלילית**, מי יסכים ש"המדבקה קובעת" גם לחובתו, א"כ בשם מה הוא דורש שהמדבקה תקבע במצב של העלאת מחירים ולא תקבע במקרה של הוזלה?
- אלא שיש להתבונן ולהבין, שיש ברחוב "עיקרון מקודש" הנקרא "**הלקוח תמיד צודק**", שמכריע על פי חוקי הערכאות שאסור למוכר להתנגד למכירה זו במחיר הנמוך, ואם התנגד – עבר על החוק, ויוכל הקונה למסור אותו לזרועות החוק בגין עבירה זו.
- וגם כאן יש להבין, שהסיסמה "**הלקוח תמיד צודק**" ייתכן שהיא עיצה טובה לכל סוחר, שיתחשב ברצונו של הלקוח, ועייז ישפר את השירות ללקוח, ואם אכן עיצה

ד פ י - ע י ו ן

יא

זו תתפרסם בקרב המוכרים, ויבינו שכדאי להם להצדיק את הלקוח, כדי למשוך אליהם לקוחות מרוצים – ניחא.

- אלא שכאן לא קיבלו תכונה זו כעיצה טובה בעלמא, אלא הפכו אותה למערכת כפייה נגד המוכרים ונגד ההיגיון הבסיסי, שכדאי לעשות טוב ולא ליטות באופן שרירותי לצד אחד בלבד.

מהי נקודת הטעות של ראובן: בהחלט ייתכן שיש עדיפות למדבקה על פני הקופה, ואולי יש בזה "מנהג המדינה", וכן "דינא דמלכותא דינא" (במקומות שנוהגים כך) וכו', אלא שעדיפות זו היא ביחס לקביעת **מקח טעות** לאחר המקח, כאשר התברר שלא היתה הסכמה על המחיר (דרך משל: ראובן היה בטוח שמחיר המוצר הוא 15 ש"ח, והנה בבית כאשר פרק את המוצרים ובדק את החשבון – התברר לו שחייבו אותו 25 ש"ח – במקרה זה ייתכן שיכול לערער על הקניין ולהחזיר את המקח).

אבל **אין שום כוח להכריח למכור או לקנות** וכדלעיל (ולהרחבה בנושא זה – יעויין בספרנו **אוצר העיון** למסכת סנהדרין סימן ח – "מתנה לעובד העיריה").

ולמדנו והחכמנו, שיש להיצמד לכללי הקניינים של ההלכה, ולא להיגרר אחרי סיסמאות שאינן דעת תורה.

ח. מתוך המשמש גם כקונה ומוכר

ראובן מבקש משמעון שיתווך במכירת דירתו, ומקווה להשיג במכירה זו לפחות מליון וחצי ש"ח. שמעון מציע ללוי את הדירה ב-1.8 מליון, ואת הפרש לוקח לעצמו, והצדיק את עצמו בטענה: קניתי את הדירה לעצמי במליון וחצי, ומכרתיה ב-1.8. מה פסול בזה?

טענה זו מהווה אחד מהשיבושים הגדולים שיש אצל כמה מתווכים, ומעניין להיווכח שבשאר הנהגותיהם בחיים הם נראים ומתנהגים כיראי שמיים, ואילו בעניין זה – הם **גוזלים לאור היום**, ולא עולה בראשם שום פקפוק שמא הדבר אסור!

ונאמרו בזה כמה הערות (מתוך מאמרו של הגרמ"מ שפרן שליט"א בקונטרס הישר והטוב חלק ב, במאמר "למען נחדל מעושיק ידינו", ונלמדו באריכות בספרנו **אוצר העיון** למסכת בבא מציעא סימן ע"ד – "מתווך שניסה לרמות את הקונה", וחלקן יבאו להלן):

ד פ י - ע י ו ן

יב

- **ראשית** – אם זה נכון שאין אתה מתווך – מדוע קיבלת גם את שכר התיווך הרגיל, הרי שכשאדם מעורב בקניה או במכירה – לא מגיע לו שכר תיווך, שכן תיווך הוא רק כאשר הוא עומד באמצע **בין שני צדדים זרים**, אבל אם הוא אחד מהצדדים – **אין כלל שכר תיווך**.
- **שנית** – אם אתה הוא הקונה – איה הקניין, איה החוזה, הלא יש כללים ברורים כיצד קונים קרקעות ובתים, בכסף בשטר או בחזקה, והרי אתה לא עשית אף אחד מהם.
- **שלישית** – הרי יש חוזה לפנינו, וכתוב בו שהוא **נעשה בין המוכר והקונה**, ואתה לא **מוזכר שם** כלל כאחד הצדדים.
- **רביעית** – יש סעיפי התחייבות שונים בין המוכר לקונה, שאין אתה מחובר אליהם כלל. ואם מחר יתגלע וויכוח בין הקונה למוכר – בוודאי שאתה, המתווך – **תפנה אותם זה לזה, ולא תקבל על עצמך לשלם** את הפיצויים עבור הטעות וכיו"ב, שהרי תפקידך הוא תיווך בלבד...
- **חמישית** – נדרשת **כוונה מצד המוכר** לומר לקונה "לך חזק וקני", ובמקרה זה – המוכר מעולם **לא התכוון להקנות** את הדירה למתווך. וכן הקונה מעולם **לא התכוון לקנות** את הדירה מהמתווך, כי אם מהמוכר.
- **ולבסוף** – קניין כסף חייב להיעשות **מכספו של הקונה**, ואין המתווך יכול לקנות לעצמו מכספו של המשלח.

מכל זה פשוט וברור, שמתווך זה הוא גם שקרן וגם גנב, שרוצה להוציא מהקונה סכום גדול יותר ממה שיתן למוכר.

ט. דיון בענייני קבלת מזונות

להלן דוגמא לטענות הצדדים, שאינם מבחינים בכיוון הנכון של טענות אלו:

ראובן ואשתו באים לבית הדין להתגרש, והאשה תובעת מזונות. אומר לה ראובן: הרי נתתי לך בית גדול במרכז הארץ במתנה, והנה הרישום בטאבו, שכולו רשום על שמך. וכי לא מספיק לך מה שקיבלת כבר ממני, ומה לך לתבוע עוד מזונות? עונה האשה: הבית הזה רק נראה שהוא שלי, ובאמת רשמת אותו על שמי רק לצורך פטור ממיסים, ואתה מתפאר בדברים שאינם אמיתיים, ולכן אתה תשלם לי מזונות כמו שצריך. מה הדין?

ד פ י - ע י ו ן

יג

למתבונן במקרה שבענייננו – קל לראות שכל אחד מהצדדים טען טענה שהיא נגד דרישותיו, כדלקמן:

- **הבעל** – טוען שנתן לה בית **במתנה**, א"כ **הבית יצא מרשותו**, והוא שלה בלבד, ממילא לא מתחשבים במה שהיה בעבר, **ועתה הוא מחוייב לשלם לה מזונות**.
- **האשה** – טוענת בהודאת בעל דין שהבית כלל איננו שלה. יוצא שאם הבעל נותן לה עתה את הדירה – בזה הוא בוודאי כיסה את סכום כל המזונות שמגיעות לה... וממילא **הבעל פטור מלתת מזונות**.

יוצא שאילו היו הצדדים יודעים מה משמעות טענותיהם – אולי לא היו תובעים, או שהיו מודים לתביעת השני וכיוצ"ב.

י. מתווך שהפסיק את השידוך

יודוע המקרה המפורסם, העוסק בענייני שידוך (הדומה לתייון ברוב חלקיו), שיש לו דמיון רב למקרים דלעיל, כדלקמן:

שדכן משדך בין בחור ובחורה, והשידוך מתקדם יפה. והנה מגיע מר כהן מלונדון יחד עם בנו, ומספר לשדכן שמחפש שידוך הגון לבנו, ומוכן לשלם מחיר גבוה. השדכן החליט "לקלקל" את השידוך הקודם, ולהציע את הבחורה לבנו של מר כהן. והתקשר לכל צד ואמר שהצד השני אינו חפץ להמשיך, ועי"ז נפסק השידוך הקודם. ועתה הפגיש בין הבחורה לבנו של מר כהן, אלא שהשידוך לא עלה יפה. בינתיים נודע להורי הצדדים על התרמית, והחליטו להמשיך בעצמם את השידוך והגיעו לגמר מוצלח. עתה דורש השדכן את שכרו... האם וכמה מגיע לו?

ולמרות שנראה בפשטות (וכך אמר אחד הרבנים) ש"צריך לזרוק את השדכן הזה מכל המדרגות..." – בכל זאת יש להעמיק ולדון לגופם של דברים, ולפעמים ניתן להראות שיש כמה צדדים נוספים (אפילו לטובתו של אותו בוגד...).

ובעבר כבר עסקנו בהגדרת תפקידו של שדכן (יעו"ן בספרנו "אוצר העיון" למסכת בבא מציעא סימן ע"ז – "פרטים שהשתנו בתייון ובשידוך"), ובהגדרת שכרו והדגשת תפקידו הן בהתחלת העיסקה והצעתה לפני הצדדים, והן בעזרה לסיום מוצלח של הקירוב בין הצדדים, ונצטט משם כמה פרטים נחוצים.

ד פ י - ע י ו ן

י"ד

הפוסקים מביאים (שו"ת שב יעקב (סימן י"ג), נודע ביהודה (תניינא, סימן ל"ו), עטרת צבי (סימן קפ"ה-יז), הובאו כולם בפתי תשובה (סימן קפ"ה-ג)) שלושה **סוגי תפקידים** שיש לשדכן, ותמורת כל אחד מהם זכאי הוא לתשלום:

- **מתחיל** הוא זה שמציע את פרטי השידוך או העיסקה לצדדים (ואם הציע רק לצד אחד נקרא "מתחיל" רק כלפי צד זה), **אמצעי** נקרא זה שמתעסק בענייני הכספים והנתינות, ומקרב את הצדדים לעמק השווה, **גומר** נקרא זה שמצרף את הקצוות ומוציא לפועל את גמר הדבר. שכר כל אחד מהם הוא שליש מהסה"כ.
- עפ"י **תקנת וועד ארבע הארצות**, מקובל שמחלקים את התשלום **לשני חלקים**, והם "מתחיל" (הוא המציע את השידוך לצדדים, ושכרו הוא שליש מהכלל) ול"גומר" (זה שפועל וטורח בשידוך ומסיים את המשא ומתן בין הצדדים, ושכרו הוא האיחוד של "אמצעי" ו"גומר" ונקרא הכל בשם "גומר", ושכרו הוא שני שליש מהכלל). וכן למדנו ש"מציע" שלא היה אחריו "גומר", ובני המשפחה הם אלו שהמשיכו את התהליך – **יקבל המציע את כל הסכום**.

א"כ – עפ"י כללים אלו יש להוסיף את ההערות הבאות:

- **בענייננו**, לכאורה, במקרה זה מגיע לשדכן **כל הסכום במלואו**, כיוון שההתחלה היתה על ידו, וההמשך היה ע"י בני המשפחה.
- אלא שיש כאן שינוי מהכלל, **שהשדכן הפסיק מדעתו ומרצונו את המשך השידוך**, יוצא שהסתלק בידיים מתפקיד ה"גומר", א"כ מסתבר **ששני השלישים של ה"גומר" לא שייכים אליו**.
- **ויש לדון על השליש של ה"מציע"** אם מגיע לו או לא, שמצד אחד כשהציע, ע"י שקר, את הבחורה לאדם אחר – לכאורה **עקר בידיים את הצעתו הראשונה**, ואין לו יותר כל קשר להצעה זו.
- ומצד שני – השכר ל"מציע" הוא **בגלל הרעיון המוצלח** שלו, שהיא מציאות שלא נעקרה, וההפך – כל ההמשך התבסס על מידע התחלתי זה. א"כ יש בזה **הנאה של "יורד לחצר חבירו" המחייבת תשלום**.
- ולכאורה **יש להגיע כאן לפשרה** בין הצדדים על חלקיות התשלום מתוך השליש הראשון.

הלקח עבורנו הוא שהכעס שאנו כועסים על בגידתו של המתווך **מסמא את עינינו**, ומחליש את יכולתינו לפשפש ולהעמיק בנבכי ההגדרות של הלכות מתווכים, ובטוחים למדי במסקנה שבוודאי לא מגיע לו כלום, והתוצאה היא (כדלעיל) ההיפך.

ד פ י - ע י ו ן

יא. מלאך בלבן

וגם במקרה הבא ניתן לחלק בין שטחיות ובין העמקה, כדלקמן:

ראובן הולך בדרך, ונתקע במסמר חלוד ששרט את עורו. חשש ראובן לזיהום ושם פעמיו לבית החולים. בקבלה למיון אמרו לו לשלם 170 שקל אגרת מיון. והסתפק אם לשלם סכום זה וישב על הספסל בצד. לפתע הגיע אליו הרופא התורן ושאל אותו מדוע נפלו פניו, וראובן סיפר לו שמסתפק אם לשלם סכום כזה גבוה בעבור שריטה. התבונן הרופא בפצע, ניקה אותו במי חמצן ופסק שאין לו מה להיכנס, והכל בסדר. שמח האיש שקיבל טיפול בחינם, וסיפר לאשתו שהיה לו נס ע"י "מלאך בלבן". האמנם?

בעיניים שטחיות נראה הרופא כ"מלאך בלבן", והחולה יש לו סיעתא דשמיא, שניצל מתשלום דמי המיון.

אלא שפשוט למתבונן שההלכה כאן היא **ההיפך לחלוטין**, כדלקמן:

- **הרופא עובד כשכיר** בבית החולים הזה, ולכן **אסור לו לקבל חולים** ללא שעברו את מערכת המיון והתשלום.
- ומאחר שלא עשה כן – הרי הוא **גזלן**, שהחסיר מבית החולים את תשלומי הלקוח בגין טיפול זה.
- ובשלמא אילו היה מעביר כרטיס ולקוח חופשה, והיה מעדכן לעצמו שלקח צמר גפן ומי חמצן וכל מה שנדרש – במקרה זה היה ניצל מגזילה, ועובר "רק" על "**מהפך בחררה**" של לקיחת לקוח מתחת יד בית החולים (ביאור מעמיק ומקיף בעניין מהפך בחררה ניתן למצוא בספרנו **אוצר העיון** למסכת בבא בתרא סימן י"ט – "גניבת לקוחות בצילום מסמכים").
- וממילא **גם הלקוח הוא גזלן**, שכן כאשר ראה שמקבל שירות שלא דרך המיון, היה עליו לברר (אצל הרופא או אצל אחרים) אם מה שמקבל מותר ע"י ההנהלה. ומשלא עשה כן – הקולר תלוי גם בו.

מסקנת השיעור היא (ומסקנה זו הודגשה ע"י כמה וכמה דוגמאות) שצריך **להתחבר היטב לדעת תורה ולהתרחק מאד מדעת העולם** (והרי זה **פשיטא**, אלא שדברי תורה צריכים חיזוק, ויעוין בהקדמת המסילת ישרים שלא בא לחדש אלא רק לחזק את האמת הידועה וההעלם המצוי).

ד פ י - ע י ו ן

יב. סיכום ומסקנות

מקח טעות בגארטל מזוייף ועוד כמה מקרים של הכרעות שאינן נכונות, ונאמרו בהם הנושאים הבאים:

- **הקפדה על חברו** הוא מעשה שלא כדין, למעט המקרים המותרים על ידי ההלכה, ויש עיוות השכל למי שמשתמש ב"נשק" זה של הקפדה שלא במקום הדין.
- **ביטול מקח אפשרי** או לפי רצון אחד הצדדים (במקרה של אונאה או מום במקח), או – במקרה של התחלפות המקח – גם **ללא רצונם**.
- אדם ששילם **בצ'ק שאינו שלו** – הרי זה **תשלום במטבע מזוייף**, וכאילו לא נתן כלום ו**חייב ליתן שוב**. ואפילו שהמקבל הצליח לקבל ממון עבור התשלום המזוייף – כל זה לא שייך לנותן, ועליו לתת מחדש.
- מוסד פרטי שהחליט **להוסיף על שכר הלימוד** – רשאי לעשות כן, אפילו אם יש לנו מחשבות ועדיפויות אחרות – עדיין הוא הבעלים והוא הקובע.
- וכן חנות שמחיר המוצר על המדבקה **קטן מהמחיר בקופה** – זכותו של המוכר למכור במחיר שקבע, ואין שום אפשרות לכפותו למכור.
- **מתווך** שמכניס את עצמו בין המוכר לקונה, ולוקח לעצמו את ההפרש – הריחו **גזלן**, ואינו יכול לטעון שהוא קנה מזה ומכר לזה, כיוון שיש לטענה זו הרבה פירוכות (כמפורט בפנים).
- למדנו שיש מושג של **טענות הפוכות של הטוען והנטען**, שכל אחת מהם היא כהודאת בעל דין שהשני צודק...
- **שדכן** שהפסיק את הפגישות של הזוג מטעמי בצע כסף, ועתה רוצה לקבל מפירות הצלחת השידוך – זכאי לקבל חלק משכר המתחיל, ובוודאי אין לו זכות בשאר החלקים.
- אין היתר לפועל לתת ללקוח הטבה על חשבון בעל הבית, ואם עשה כן – הרי הנותן והמקבל הינם **גזלנים**.
- **ובשורה תחתונה** – הודגמו והודגשו כמה וכמה מקרים, לחיזוק הנקודה של הצורך להתחבר היטב לדעת תורה ולהתרחק מאד מדעת העולם (והמסילות ישרים חידש שגם דברים פשוטים צריכים חיזוק, לגודל ההעלם).